

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra primární a preprimární pedagogiky

Bakalářská práce

Dítě předškolního věku v dětském domově

Vypracovala: Jana Srbená
Vedoucí práce: doc. PhDr. Miluše Vítečková, Ph.D.

České Budějovice 2023

Prohlašuji,

že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Českých Budějovicích dne 30. června 2023

Jana Srbená

Poděkování

Ráda bych velmi poděkovala doc. PhDr. Miluši Vítěčkové, Ph.D. za veškeré rady, konzultace a odborné vedení práce. Dále rodičům, přáteli, předškolním pedagogům a vychovatelům v dětských domovech, s kterými jsem měla možnost udělat rozhovor.

Abstrakt

Bakalářská práce zkoumá specifika výchovy a vzdělávání dětí z dětského domova a jejich adaptaci na mateřskou školu z hlediska předškolních pedagogů a vychovatelů z dětských domovů. V teoretické části jsou zmíněny pojmy týkající se tohoto tématu. Jedná se o pojmy adaptace, faktory ovlivňující dítě při adaptaci, dětský domov a příčiny umístění do dětského domova. V praktické části jsou popsána specifika, příp. problémy, se kterými se předškolní pedagogové při adaptaci, výchově a vzdělávání dětí z dětského domova setkávají. Tato data byla získána prostřednictvím rozhovorů s předškolními pedagogy a vychovateli z dětských domovů, kteří mají zkušenost s prací s dětmi předškolního věku z dětského domova.

Klíčová slova: předškolní děti, dětský domov, výchova

Abstract

This bachelor's thesis examines the specific characteristics of upbringing and education of children from a children's home and their adaptation to kindergarten from the point of view of preschool teachers. Concepts related to this topic are described in the theoretical part. These are the concepts of adaptation, factors influencing the child during adaptation, children's home and reasons for placement in a children's home. The practical part describes the specifics and potential problems encountered by preschool teachers during the adaptation, upbringing and education of children from the children's home. These data were obtained through interviews with preschool teachers who have experience working with preschool children from a children's home.

Keywords: preschool children, children's home, education"

OBSAH

ÚVOD	7
1 VÝVOJOVÁ CHARAKTERISTIKA DÍTĚTE PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU	8
2 ADAPTACE DÍTĚTE NA MATEŘSKOU ŠKOLU	14
2.1 Faktory ovlivňující dítě při adaptaci	14
2.2 Adaptace na mateřskou školu	16
3 NÁHRADNÍ VÝCHOVNÁ PÉČE	18
4 NÁHRANÍ RODINNÁ PÉČE	21
5 DĚTSKÝ DOMOV	24
5.1 Typy dětských domovů	25
5.2 Výchova dětí v dětském domově	26
5.3 Příčiny umístění dětí do dětského domova	28
5.3.1 Problémy zneužívaných dětí	30
6 CÍL VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ	32
7 METODIKA	33
7.1 Kvalitativní výzkumné šetření	33
7.2 Výzkumné metody	34
8 VÝSLEDKY	36
8.1 Charakteristika zařízení – dětských domovů, mateřských škol	36
8.2 Výsledky na základě rozhovorů	40
9 DISKUZE A ZÁVĚREČNÉ SHRNUÍ	46
ZÁVĚR	48
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	50
SEZNAM PŘÍLOH	53

ÚVOD

Bakalářská práce se zabývá specifiky výchovy a vzdělávání dětí z dětského domova a jejich adaptací na mateřskou školu. Téma bakalářské práce je mi velmi blízké, jelikož se o problematiku týkající se výchovy a vzdělávání, adaptace dětí z dětského domova již nějakou dobu zabývám. V mé rodině je několik dětí, které byly adoptovány z dětského domova a jsou pro mě velkou inspirací. Z tohoto důvodu chci problematiku zabývající se dětmi z dětského domova prozkoumat více do hloubky a ukázat, jak velmi je důležitá správná adaptace dětí z dětského domova na mateřskou školu. Hlavním cílem bakalářské práce je popsat specifika výchovy a vzdělávání dětí z dětského domova ve srovnání s dětmi z běžných rodin. Najít hlavní témata, problémy, s kterými se při výchově a vzdělávání setkávají předškolní pedagogové a popsat, jak probíhá adaptace dětí z dětského domova. Výsledky se opírají o realizované kvalitativní šetření, uskutečněné formou rozhovorů s předškolními pedagogy a vychovateli z dětských domovů.

1 VÝVOJOVÁ CHARAKTERISTIKA DÍTĚTE PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU

„Předškolní období trvá od 3 do 6–7 let. Konec této fáze není určen jen fyzickým věkem, ale především sociálně, nástupem do školy. Ten s věkem dítěte sice souvisí, ale může oscilovat v rozmezí jednoho, eventuálně i více let.“ (Vágnerová, 2005, s. 173) Toto období je často označováno jako období rozkvětu a hry. Psychologové toto období pojmenovávají jako „Zlatý věk hry“. Hra je pro dítě hlavní a převládající činnost, díky níž se rozvíjí psychika, osobnost dítěte, sociální komunikace, tvořivost a fantazie. Dítě chce objevovat svět, je zvědavé a velmi se zajímá o dění okolo něj. Často do svého objevování zapojí i rodiče. Matějček (2005, s. 139) o tomto období říká, že: „V tomto období dítě vyspívá po všech stránkách – tělesně, pohybově, intelektově, citové i společensky. Je velice aktivní, většinu podnětů si opatří už samo vlastním úsilím, a to diferencovaně podle svého zájmu.“

Tělesný vývoj

V tomto období dítěte je charakteristické velké přibývání na váze a urychlení růstu kostí. Děti obvykle měří 90–120 cm, váží 15–25 kg. Dále dochází k růstu dlouhých kostí a výraznému nárůstu svalové hmoty. V tomto věku je velké riziko ohrožení páteře dítěte a osvojení špatných pohybových návyků. Změny v motorickém vývoji u předškolních dětí nejsou tak značně nápadné než v předchozích obdobích, přesto jsou však velmi významné. Děti se stávají více vytrvalejšími a jejich pohyby jsou přesnější. Rozvoj pohybových schopností v tomto období velmi souvisí se smyslovým vnímáním a vývojem rozumových schopností. Dochází také k zdokonalování jemné a hrubé motoriky. Jemná motorika se zlepšuje díky stříhání, lepení či modelování a hrubá motorika se zdokonaluje především ve hře a sebeobslužných činnostech. „Základní pohyby při psaní a kreslení vycházejí z hrubé motoriky, z pohybu velkých kloubů. Proto pokud se dítěti kreslení nedaří, je hrubá motorika první oblastí, na kterou je dobré se zaměřit. Je třeba mít na paměti, že z rozvoje hrubé motoriky vychází rozvoj motoriky jemné, z té pak rozvoj grafomotoriky“. (Bednářová & Šmardová, 2006, s. 44)

Psychický vývoj

Myšlení

Vágnerová (2008, s. 59) uvádí, že: „Myšlení předškolního dítěte ještě nerespektuje zákony logiky a je tudíž nepřesné, má mnohá omezení.“ V oblasti kognitivního vývoje dětí kolem čtyř let dochází k důležitému posunu inteligence dítěte z předpojmového myšlení, směrem k názornému myšlení. Předpojmové myšlení je charakterizováno používáním předpojmů, které děti spojují s prvními slovními znaky. V názorném myšlení děti začínají uvažovat v širších pojmech, které vycházejí z podstatných podobností. (Krejčířová & Langmeier, 2006) Piaget (1970, in Vágnerová, 2008) označil myšlení předškolních dětí jako názorné, intuitivní, jelikož není tak přesné a flexibilní. Typické znaky, týkající se uvažování předškolního dítěte, lze stručně vyjádřit v několika bodech:

Egocentrismus – dítě má pouze svůj názor a opomíjí názory druhých (já jedu k babičce autobusem, všichni ostatní jedou také k babičce autobusem).

Centace – soustředění na jeden znak (Piagetovy pokusy – úzká a široká sklenice naplněná vodou – dítě říká, že v úzké sklenici je vody více, i když vidělo, jak dospělý přelévá vodu z jedné sklenice do druhé).

Fenomenismus – důraz pouze na takovou podobu světa, kterou dítě vidí („velryba je ryba“).

Magičnost – dítě mění skutečnost podle svých přání a v předškolním věku nedokáže rozlišit fantazii a realitu.

Absolutismus – přesvědčení, že vše je jednoznačně dáno (nejlepší je pasta X, protože to říkali v reklamě a žádná jiná tak dobrá není).

Prezentismus – důraz kladen na přítomnost (teď a tady).

Antropomorfismus – dítě přisuzuje lidské vlastnosti neživým objektům a zvířatům (kopl jsem do stolu a teď ho bolí noha).

Arteficialismus – přesvědčení, že věci jsou takové, jaké jsou, protože je někdo tak stvořil (hory vznikly tak, že někdo položil kameny na sebe a ty poté začaly růst) (Vágnerová, 2008).

Řeč

Řeč velmi úzce souvisí s myšlením a pro dítě představuje hlavní prostředek komunikace s okolím. Verbální schopnosti předškolního dítěte se zlepšují jak v množství slov, tak i ve formě. Dítě komunikační dovednosti rozvíjí v komunikaci s dospělými a vrstevníky, mohou je ovlivnit i média. Ve třech letech by již mělo dítě umět mluvit ve větách a pomalu začít vyjadřovat vztahy mezi souvětími. V tomto období dítě často klade otázky „proč“ a „jak“, které se objevují ve věku přibližně tří a půl let. Dítě si otázkami obohacuje své znalosti „dětského slovníku“, ale rozvíjí si i správné vyjadřování. Kolem 3. roku nastává období fyziologických těžkostí v řeči. V tomto období se často objevuje tzv. fyziologická neplynulost (zadrhávání, opakování slabik...), může dojít k nebezpečí vzniku koktavosti. Dále v této době dochází k fyziologickému dysgramatismu – dítě používá nesprávné tvary slov, nesprávnou stavbu věty. Okolo čtyř let začíná tzv. stadium intelektualizace řeči, které trvá až do dospělosti (Lechta, 1990). Jedná se o období, kdy dochází k obohacování slovní zásoby. Z pojetí rozvoje poznávacích procesů je velmi důležitý vývoj egocentrické řeči. Řeč je určená jen pro dítě samo a má jiný obsah a formu než komunikace s partnerem. Vágnerová (2014) uvádí, že egocentrická řeč je řeč jen pro jedince samého, který se neohlíží na okolí a nehledá žádné jiné posluchače. Často bývá velmi stručná, jelikož si dítě povídá pouze pro sebe. Egocentrická řeč má různé významy:

Expresivní: dítě pomocí slov formuluje své pocity bez ohledu na okolí dítěte.

Regulační: dítě pomocí slovních pokynů ovládá své chování (nemůžu křičet, maminka se bude zlobit).

Kognitivní: řeč je způsob myšlení.

Paměť a city

Paměť u předškolního dítěte se vyznačuje obrazností, citovostí a živelností. Děti si v tomto věku dokáží lépe a více zapamatovat zážitky než slova, kterými detailně popisujeme určitou událost. Z tohoto období pocházejí i první trvalejší vzpomínky. Dále se v tomto období objevují první náznaky úmyslného zapamatování. Emoční prožívání v předškolním věku je stabilnější a vyrovnanější, než bylo v batolecím období. Citové prožitky jsou však stále velmi intenzivní, emoce rychle vznikají a zanikají, což způsobuje

snadný přechod od smíchu k slzám. Emoce jsou stále vázány na aktuální situaci, která je spojena s uspokojením nebo neuspokojením momentální potřeby. Rozvíjena je emoční paměť. Děti předškolního věku oplývají pozitivním naladěním a dochází k menšímu počtu negativních reakcí. V tomto období dochází také k rozvoji emoční inteligence, děti dokáží více porozumět svým emocím, projevit empatii a zčásti ovládat své citové projevy. Dítě se zaměřuje pouze na sebe a na své vlastní potřeby. Začíná se objevovat pocit viny, dítěti je zřejmé, že udělalo to, co dělat nemá a cítí se provinile. (Vágnerová, 2005). Rodiče jsou v tomto období pro dítě velmi významnou citovou autoritou. Stávají se ideálem, jemuž se chce dítě ve všech směrech podobat a s nímž se identifikuje.

Fantazie a představivost

Fantazie je v tomto období velmi živá a tvořivá, jak už nikdy později nebude. Je nezbytnou složkou pro citovou a rozumovou rovnováhu. Dítě přizpůsobuje realitu svým momentálním potřebám a mluví o realitě bez ohledu na to, jaká je skutečnost. Piaget (1970) nazývá tento způsob asimilací. Pro dítě fantazie představuje pomůcku, díky níž se dokáže vyrovnat s realitou a s nedokonalostmi svého myšlení. Fantazie je pro dítě zdrojem relaxace.

Dětská fantazie se dále může projevovat i animismem, antropomorfismem a arteficialismem. Tyto způsoby chápání reality dítěti pomáhají lépe se orientovat ve světě. Dále dítě dokáže svět více pochopit, pokud polidštuje neživé objekty a dává jim lidské vlastnosti. Vágnerová (2000, s. 107) o tomto období dodává, že děti v předškolním věku dokáží rozpoznat neživé předměty od živých bytostí, pořád však dávají neživým předmětům pouze lidské vlastnosti. „Na příkladu chlapec předškolního věku se rozhodl, že ostříhá chlupy plyšové kočky a následně se velice divil, když se na něj jeho matka zlobila. Argumentoval tím, že jí přece chlupy zase narostou, stejně jako jemu narostly vlasy.“

Vnímání

Vnímání dětí předškolního věku je typické neschopností postupného prohlížení jedné části po druhé. Dítě ještě v tomto období nedokáže vnímat celek jako souhrn jednotlivých podrobností. Není schopné analyzovat obraz na jednotlivé části a není

schopné ani syntéz. Pro egocentrický způsob vnímání je důležitější, jaký má jedinec pohled na vnímaný předmět než celková kvalita objektu. Tento jev je znatelný z dávání přednosti vlastnosti objektů (např. výrazná barva nebo zvláštní tvar) a podnětů, které jsou pro předškolní dítě přitažlivé a mají pro něj nějaký určitý význam, kterým dokáže uspokojit jeho aktuální potřeby. Vnímání obrazu světa je pro předškolní dítě určitou jistotou, že je vše doopravdy, protože to tak dítě vidí. Dítě neuvažuje, ani nepřemýšlí o zkreslenosti svého vnímání, jelikož by ho to mohlo vést ke ztrátě určité jistoty. Při vnímání prostoru dítě ještě zcela nedokáže odhadnout vzdálenost. Vágnerová (2000) zmiňuje, že dítě v předškolním období žije pouze přítomností a nemyslí na budoucnost.

Kresba

„Kresba je jednou ze symbolických funkcí, v níž se projeví tendence zobrazit realitu tak, jak ji dítě chápe.“ (Piaget, 1970, s. 142)

Vývoj kresby má několik fází, přičemž počáteční ještě určitý charakter nemá.

1. Presymbolická, senzomotorická fáze

V období batolecího věku děti nejvíce zaujme čmárání a o obraz se již více nezajímají.

2. Fáze přechodu na symbolickou úroveň

Dítě zjišťuje, že může pomocí čmárání něco vytvořit. Výtvar je poté pojmenován podle toho, co dítě nejvíce zaujalo.

3. Fáze primárního symbolického vyjádření

Dítě v této fázi umí znázornit už konkrétní kresbu jež se podobá skutečnosti. Kresba závisí na spoustu faktorů, jako je například motorika, senzomotorické koordinace, poznávací procesy. Matějček (1994 in Vágnerová, 2014) dodává, že dítě kreslí jen takové objekty, se kterými se již setkal a má s nimi nějakou zkušenost.

Hra

Pro dítě se stává hra dominantní činností, která výrazně ovlivňuje jeho osobnost. Hra představuje způsob, jakým dítě vyjadřuje svůj vlastní postoj k realitě a sobě samému. Symbolická hra představuje pro předškolní dítě prostředek, kterým se vyrovnává s realitou. Ve hře se dítě cítí volně a může si zahrát na problematické situace, které

vyřeší podle sebe. Tematické hry pomáhají dítěti se připravit na různé situace a jejich následná řešení.

Citový vývoj

Prožívání emocí je u dětí předškolního věku více vyrovnanější než ve věku batolecím. Citové prožitky jsou sice velmi intenzivní, ale netrvají dlouhou dobu. V tomto období se také rozvíjí emoční paměť. Předškolní děti se umí lépe vyznat ve svých emocích a dokáží rozlišit negativní a pozitivní emoce. Často v tomto věku dochází k mechanismu projekce, kdy se děti cítí daným způsobem v jednotlivých situacích a jsou přesvědčeni o tom, že se ostatní lidé v daných situacích cítí stejně jako oni. Vágnerová (2005) mluví o tom, že se u dětí v tomto věku objevují sebehodnotící emoce a pocity viny. Dítě cítí vinu a je si vědomé toho, že udělalo něco, co dělat nemělo.

Sociální vývoj

„Předškolní věk je třeba chápat jako období přípravy na život ve společnosti, a to z širšího hlediska, než je pouze bezprostředně navazující vstup do školy.“ (Niesel & Griebel, 2005, s. 14) Při socializaci dítěte předškolního věku dochází k odpoutání od rodičů a vstupu dítěte do společnosti, kde si začíná osvojovat nové sociální dovednosti. Dítě si základní způsoby sociálního vývoje osvojuje již v rodině, kde se učí komunikovat, ovládat své emoce nebo respektovat potřeby ostatních. Získané sociální dovednosti pak uplatňuje i s cizími lidmi. V tomto věku se také dítě začíná učit novým sociálním dovednostem, jako je spolupráce, nebo pobyt s jinými lidmi než s těmi, jež patří do jeho rodiny. Důležitou roli hrají vrstevníci, kteří dítěti pomáhají k postupnému osamostatňování. Mateřská škola představuje pro dítě první vzdělávací zařízení, se kterým se seznamuje a do něhož vstupuje zcela samostatně.

Předškolní dítě získává v mateřské škole nové role:

Role vrstevníka – vztahy k dětem z mateřské školy

Role žáka mateřské školy;

Role kamaráda – vřelý vztah k dítěti.

2 ADAPTACE DÍTĚTE NA MATEŘSKOU ŠKOLU

Slovo adaptace pochází z latinského slova adaption, což v překladu znamená přizpůsobení. Adaptace je tedy způsob přizpůsobení se něčemu. Všichni máme schopnost adaptace, jež nám pomáhá přizpůsobit se různým měnícím podmínkám, ale pomáhá nám i přežít. Adaptaci tedy představuje přizpůsobení se člověka podmínkám a životním situacím takovým způsobem, aby v daném prostředí dokázal žít a pracovat. Adaptace je jedinečný proces, závisející na mnoha faktorech např. výchově, genetických předpokladech nebo na fyzickém či psychickém stavu jedince. Adaptace se uskutečňuje na mnoha úrovních a centrální nervový systém tvoří hlavní řídicí centrum. Na určitou životní situaci může být adaptace přímá či nepřímá. Proces adaptace zahrnuje dva děje, které se navzájem doplňují a měly by být v rovnováze. Jedná se o pojmy akomodace a asimilace. Akomodace, u lidského jedince představuje, že se jedinec snaží co nejvíce respektovat požadavky a přizpůsobit se okolí tak, aby ho co nejvíce uspokojil. Asimilace je druh přizpůsobení založený na přizpůsobení se změnám okolí, při kterém jedinec může měnit děje a podmínky. (Paulík, 2010)

2.1 Faktory ovlivňující dítě při adaptaci

Jeden z hlavních faktorů, který ovlivňuje dítě při adaptaci je jeho osobnost. Osobnost představuje soubor vlastností, které charakterizují odlišnosti člověka, zaměřeného na dosažení životních cílů a rozvinutí jeho schopností ve společnosti. Tvořena je jedinečným spojením biologických, psychologických a sociálních aspektů každého jedince. Formuje se v rámci vztahů k sobě samému, k druhým lidem, prostředí, společnosti a projevuje se jako komplexní celek.

Na jedince působí vnitřní a vnější činitele psychického vývoje.

Vnitřní – dědičné dispozice rodičů;

Vnější – prostředí, výchova;

Vnitřní faktory

Temperament

Temperament představuje soubor vrozených vlastností osobnosti, které se projevují reagováním, jednáním a prožíváním.

Rozdílný temperament

Nástup dítěte do mateřské školy a jeho adaptaci velmi ovlivňuje i rozdílný temperament, jež se projevuje odlišným chováním.

Rozlišujeme tři typy:

Nenáročné dítě – se vyznačuje velmi klidnou náladou, dokáže se rychle přizpůsobit rytmu dne. Pokud je zklamané, umí reagovat většinou klidně. Dále je tento typ dítěte otevřený novým věcem. V této skupině je přibližně polovina dětí.

Pasivní dítě – je v nových situacích nejisté a zdrženlivé. Velmi těžko se přizpůsobuje a adaptuje v novém prostředí. Pokud je dítě zklamané projevuje se klidně, díky čemuž jsou tyto děti často označovány jako „plaché“. Do této skupiny řadíme asi jednu, až dvě desetiny dětí.

Nedůtklivé dítě – má často špatnou náladu. Velký problém dělají dítěti nové situace, na které si obtížně zvyká a přizpůsobování se novým změnám je pro něj taktéž velmi náročné. Tyto děti se vyznačují tím, že jsou velmi živé a aktivní, proto je označujeme jako hyperaktivní. Do této skupiny padá asi jedna až dvě desetiny dětí. (Niesel & Griebel, 2005)

Jednotlivé odlišnosti v typech temperamentu jsou zcela normální. Velice zásadní rolí je však výchova a prostředí, kde je dítě vychovááno.

Vnější faktory

- rodina,
- prostředí mateřské školy,
- osobnost učitelky,
- jiná kolektivní zařízení pro malé děti.

2.2 Adaptace na mateřskou školu

„Vstup dítěte do mateřské školy klade na rodiče, ale především na dítě samé nové náročné požadavky. Musí si v novém prostředí najít svou identitu, vytvářet nové vztahy a učit se být v organizované skupině dítě v roli žáka.“ (Niesel & Griebel, 2005, s. 12) Během vstupu do mateřské školy se dítě částečně odpoutává od rodičů a učí se novým sociálním rolí. Rodina v adaptaci dítěte na mateřskou školu představuje velmi důležitou funkci. Rodiče mají možnost navštěvovat s dětmi jen na pár hodin mateřskou školu, kterou si vybrali, díky čemuž pomáhají dětem se lépe na mateřskou školu adaptovat. Děti tak mohou předem poznat prostředí školy, hračky ve třídě a personál, což jim při adaptaci může velmi pomoci.

Reakce dítěte v adaptační fázi

Každé dítě je jedinečné a individuální, proto přizpůsobování se novým podmínkám bude u každého dítěte jiné a je velmi náročné shrnout všechny možné reakce dítěte na vstup do mateřské školy. Zhruba polovina dětí okolo čtyř let, dochází do mateřské školy s pláčem a smutkem při loučení. Tento typ dětí se však po odchodu rodičů dokáže zapojit do kolektivu a je v něm aktivní. V heterogenních třídách, kde nalezneme děti různých věkových kategorií, dochází ke klidnějšímu přizpůsobení dětí. Malé děti v těchto třídách dokáží uklidnit starší děti, které už s mateřskou školou mají více zkušeností. Zásadní roli v adaptaci dítěte na mateřskou školu má osobnost učitelky, u níž děti hledají oporu a bezpečí. V druhé polovině najdeme děti, které se velmi dobře adaptují a neteskní po rodičích. Tyto děti jsou často extroverti, anebo mají větší zkušenost s interakcí ve společnosti. Poslední skupinu tvoří děti, kterým adaptace dělá velký problém. Děti v této skupině bývají introvertní, uzavřené, trpí špatným spánkem a můžou se u nich objevit psychosomatické symptomy. V neposlední řadě se děti obtížně loučí s rodiči.

Říčan (2004, in Kořátková, 2008) uvádí tři stadia, jak mladší dítě předškolního věku reaguje na odpoutání od rodičů:

1. Stadium protestů – dítě velmi vytrvale pláče, nekomunikuje s nikým a nedokáže se odpoutat od rodičů.

2. Stadium zoufalství – dítě nepláče, ale jen zřídka komunikuje s okolím a v případě, že si vybere hračku ztratí o ní po krátké době zájem.

3. Stadium odpoutání od matky – dítě se připoutává k jiné osobě, se kterou komunikuje a začíná si klidně hrát.

3 NÁHRADNÍ VÝCHOVNÁ PÉČE

Náhradní výchovná péče představuje druh péče o děti, které nemohou být vychovávány ve vlastní rodině z rozličných důvodů. Nejrozšířenější je péče ústavní, v níž může být dítě až do dospělosti.

Ústavní péče

Podle zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, § 46 se jedná o výchovné opatření, které nařizuje soud v případě, že přetrvává stav ohrožení výchovy dítěte a další případné výchovné opatření nevedlo ke zlepšení, nebo rodiče nemají možnost dítěti zabezpečit řádnou výchovu. Než dojde k nařízení ústavní výchovy je soud povinen se přesvědčit, že dítěti nelze umožnit náhradní rodinnou péči nebo rodinnou péči. V případě, že je ústavní výchova nařízena, trvá pouze nezbytnou dobu. Ústavní výchova může být nařízena nejdéle na tři roky, lze jí ovšem před koncem třech let od nařízení prodloužit, pokud důvod pro nařízení ústavní výchovy nebyl žádným způsobem napraven a stále zůstává. Ústavní výchova může být opakovaně prodloužena, nejdéle ovšem na dobu třech roků. Pokud dojde k tomu, že je nařízeno výchovné opatření v ústavní péči nebo svěřením dítěte do zařízení, má soud povinnost po šesti měsících přezkoumat příčiny pro nařízení tohoto opatření a zjistit, zda není možné dítěti nějakým způsobem zajistit náhradní rodinnou péči.

V České republice má ze zákona vždy největší prioritu život dítěte v rodině před ústavní péčí, to s předností:

1. rodina biologická,
2. rodina náhradní, která je dítěti příbuzná,
3. rodina náhradní, která je dítěti úředně přidělena,
4. péče ústavní.

Typy ústavní péče

Od narození do tří let věku dítěte, pokud nelze zajistit rodinnou péči, je dítě umístěno do péče ústavů. Jedná se o dětské domovy, kojenecké ústavy a dětská centra.

Kojenecké ústavy – zde jsou umístěny nejmenší děti, novorozenci a kojenci do 1 roku.

Dětské domovy pro děti 0–3 roky – v tomto zařízení se nachází děti většinou do věku 3 let.

Dětská centra – poskytují komplexní péči o ohrožené děti.

Děti, které jsou starší tří let bývají umísťovány v zařízeních, která jsou v oddílu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

Dětské diagnostické ústavy – v tomto typu ústavní péče nalezneme děti ve věku 3–18 let po stanovení ústavní výchovy z důvodu komplexního vyšetření dítěte. Podle výsledků vyšetření a celkového stavu dítěte, zjištění volného místa v individuálních zařízeních, bývají následně děti dány do dětských domovů, dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů.

Dětské domovy – v tomto zařízení jsou děti od tří do 18 let, případně do ukončení přípravy na povolání, nejdéle do 26 let. Děti v tomto zařízení nemají závažné poruchy chování. Vzdělávání dětí probíhá ve školách, které nejsou součástí dětského domova. Děti proto navštěvují školy, které se nachází v blízkosti dětského domova, z důvodů, že se jedná pouze o dětský domov.

Dětské domovy se školou – jsou zde umístěny děti od šesti let až do ukončení povinné školní docházky, nebo úplné přípravy na povolání, nejdéle do věku 26 let. Dětské domovy se školou musí poskytnout příslušnou péči o děti s nařízenou ústavní výchovou dětem, které mají závažné poruchy chování nebo nařízenou ochrannou výchovu. Vzdělávání probíhá ve škole, která je – jak již název daného zařízení napovídá – součástí dětského domova. Děti tedy navštěvují přímo školu, jež je součástí dětského domova.

Dětské výchovné ústavy – v tomto typu zařízení jsou děti starší 15 let, které mají závažné poruchy chování, nebo děti u kterých byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Mohou zde však být umístěné i děti starší 12 let, pokud mají uloženu ochrannou výchovu a jejich poruchy chování jsou tak závažné, že nemohou být dány do dětského domova se školou. Výchovné ústavy bývají oddělené pro děti, které mají nařízenou ústavní výchovu a pro děti s uloženou ochrannou výchovou.

Celkovou snahou je to, aby byly děti zařazeny do zařízení rodinného typu, které se jim co nejvíce snaží přiblížit režim v běžné rodině. Děti by v těchto zařízeních měly být co nejkratší a nezbytně dlouhou dobu, a to pouze v případech, že není možné dětem jakýmkoliv způsobem zabezpečit péči o v rodinném prostředí. (Vančáková, 2018)

4 NÁHRANÍ RODINNÁ PÉČE

Matějček (1999, s. 31) uvádí, že náhradní rodinná péče „Představuje druh péče, kdy je dítě vychováváno „náhradními“ rodiči v prostředí, které se nejvíce podobá životu v přirozené rodině.“ V České republice je nejčastěji zastoupena především adopce a pěstounská péče.

Adopce (osvojení)

Osvojení je druh náhradní rodinné péče, jehož hlavním cílem je vytvořit co nejvíce přirozenější vztah mezi osvojencem a osvojitelem. Osvojením můžeme rozumět přijetí cizího dítěte za vlastní, jedná se o nahrazení biologického rodičovství právním. Od pěstounské péče se osvojení odlišuje tím, že zde nejsou žádné speciální dávky. (Kolektiv autorů, 2018)

Zákon č 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů rozlišuje dva druhy osvojení:

Zrušitelné osvojení

Osvojení 1. stupně je druh péče, kdy všechna práva a povinnosti rodičů přejímá osvojitel, ale v rodném listě dítěte jsou uvedeni jen původní rodiče dítěte. Tento typ osvojení je možné zrušit. Práva, která jsou mezi osvojencem a původní rodinou zanikají. Toto osvojení může být zrušeno pouze v situaci, kdy se jedná o dítě mladší jednoho roku.

Nezrušitelné osvojení

Osvojení 2. stupně je využíváno více a od zrušitelné adopce se zřetelně liší tím, že osvojitelé jsou zapsáni místo původních rodičů do rodného listu. Jedná se o druh osvojení, které nelze zrušit. Dítě může být osvojeno manželskou dvojicí, manželem či manželkou rodiče dítěte a jedincem. Pokud žádá o osvojení jedinec, musí dle zákona dokázat, že osvojením bude splňovat společenský úkol. Osvojení vždy určuje soud. Osvojení je považováno za nejlepší druh náhradní rodinné péče. Osvojitelé, kteří chtějí založit své rodiny a mají vyšší požadavky na dané dítě často kvůli jejich touze převzít do péče co nejlepší dítě, nemusí být vždy vyhověno, a tak od podání žádosti do konce převzetí dítěte může uplynout i mnoho let. Během této doby však velká část žadatelů

upraví své představy o dítěti, nebo žádost úplně zruší. Požadavky některých žadatelů na osvojené dítě bývají často tak vysoké, že vyřízení žádosti o osvojení může trvat tři až pět let. (Matějček, 1999)

Pěstounská péče

Pěstounská péče představuje druh náhradní rodinné péče, do níž jsou svěřeny děti, které z různých důvodů nemohou mít zajištěnou dostatečnou výchovu v rodině. Pěstounská péče je druh náhradní rodinné péče, kterou stát pravidelně sleduje a kontroluje. Do pěstounské péče je dítě dáno fyzické osobě nebo do společné pěstounské péče manželů. Pěstounská péče vzniká rozhodnutím soudu, který uloží pěstounům povinnost předkládat pravidelné zprávy o provozování pěstounské péče. Pěstoun má vzhledem k dítěti povinnost poskytnout mu řádnou výchovu a osobně o dítě pečlivě pečovat. Dále má pěstoun oprávnění rozhodovat o všedních věcech, které se dítěte týkají a může i dítě zastupovat. Pěstoun se také stará o vzájemný vztah dítěte s jeho rodiči. Vzhledem k dítěti nemá pěstoun vyživovací povinnost, ta náleží stále rodičům dítěte. Dítě v pěstounské péči má dle zákona o sociálně právní ochraně dětí nárok na příspěvek, úhradu potřeb dítěte v pěstounské péči a pěstoun dostává za řádně vykonanou pěstounskou péči měsíční odměnu. Pěstounská péče končí dosažením zletilosti dítěte. (Kolektiv autorů, 2018)

Cílem pěstounské péče je, dle Matějčka (1999), umožnit dětem takové náhradní prostředí v případě, že:

- nemohou být vychovávány biologickými rodiči,
- ústavní péče narušuje vývoj dítěte,
- děti nemohou být dány do osvojení,

Poručenství s osobní péčí

V případě, že rodiče dítěte zemřeli, byla jim odejmuta rodičovská odpovědnost nebo nedokáží řádně plnit právní úkony, jmenuje soud dítěti poručníka. Ten má vzhledem k dítěti všechna práva a povinnosti jako rodič. Na rozdíl od rodiče však nemá vůči dítěti vyživovací povinnost. Poručník odpovídá za náležité plnění jeho funkce a je pod dozorem soudu, kdy jakékoliv větší rozhodnutí poručníka musí být schváleno soudem. Občanský zákoník upřednostňuje za poručníka osobu, kterou doporučili rodiče, nesmí

se však stát, že je osoba v rozporu se zájmem o dítě. Pokud dojde k tomu, že není nikdo z blízkých osob doporučen, soud určí někoho z příbuzných nebo osob blízkých dítěti. Dále může být poručníkem někdo z žadatelů o osvojení nebo pěstounské péče. Pokud dojde k tomu, že poručníkem není určena fyzická osoba, soud určí poručníkem orgán sociálně právní ochrany dítěte. Osobní péče o dítě není nutnou součástí poručenství. Pokud poručník poskytuje dítěti osobní péči má oprávnění na dávky, jako by se jednalo o pěstounskou péči a je považován za pěstouna. Ze zákona poručenství zaniká ve chvíli, kdy poručenec dosáhne zletilosti. Poručník je na rozdíl od pěstouna v roli zákonného zástupce dítěte, ale nedosahuje postavení osvojitele. Pokud poručník o dítě osobně pečuje, uzavírá Dohodu o výkonu pěstounské péče a rodinu pravidelně navštěvuje sociální pracovníce orgánu sociálně právní ochrany dítěte, která má dohlížet na uspořádání výchovy a vzdělávání. (Kolektiv autorů, 2018)

Opatrovnictví

Opatrovnictví není součástí náhradní rodinné péče. Soud stanoví dítěti opatrovníka, v případě, že dojde k rozporu zájmů mezi zákonnými zástupci a dítěte, je omezena rodičovská zodpovědnost nebo je v situaci, kdy je to v prospěchu dítěte. Opatrovníkem může být stanoven i orgán sociálně právní ochrany dítěte. Soud vymezuje práva a povinnosti opatrovníka tak, aby byla zcela zabezpečena ochrana zájmu nezletilého.

Hostitelská péče

Pojem hostitelská péče není uveden v zákoně. Jedná se o druh pěstounské péče, kdy děti z dětských domovů jezdí pravidelně na návštěvy domů. Návštěvy jsou umožněny dětem, které nemůžou do náhradní rodinné péče, aby se podívaly, jak to funguje v běžných rodinách. Hostitelská péče je především pro předškolní děti, které chápou, že se jedná pouze o krátkodobý pobyt. Děti mají možnost navštívit svoji rodinu, musí mít však povolení od obecního úřadu a být uvolněni ředitelem dětského domova. (Kolektiv autorů, 2018)

5 DĚTSKÝ DOMOV

Dětský domov představuje nejvíce rozšířený druh ústavní péče. Do dětského domova jsou zařazeny děti ve věku od 3 do 18 let. Děti v dětském domově mohou nadále zůstat až do dokončení školní docházky, nejdéle do 26 let. V dětských domovech jsou nejčastěji děti, kterým byla nařízena ústavní výchova z příčin sociálních, nebo dalších možných, při kterých dětem není poskytnuta náhradní rodinná péče. Děti umístěné v dětských domovech docházejí z důvodů povinné školní docházky do škol, které jsou v blízkosti dětského domova nebo jsou jeho součástí.

Největším cílem dětského domova je zabezpečit dětem co nejvíce potřebné a přirozené podmínky pro celkový rozvoj od raného dětství až do dospělosti.

Dětský domov má hlavní úkol, a to připravit děti na samostatný život po odchodu z dětského domova. Děti by se měly po odchodu dokázat bez problémů začlenit do pracovního, společenského a rodinného života. Vychovatelé během pobytu děti učí praktickým dovednostem, které jim mají po odchodu pomoci zapojit se bez komplikací do běžného života.

Pracovníci v dětských domovech

Na komplexní činnosti dětských domovů se podílejí jak pedagogičtí, tak i nepedagogičtí pracovníci. Mezi pedagogické pracovníky v dětských domovech řadíme vychovatele, učitele, speciální pedagogy, psychology, vedoucí pedagogické pracovníky a pedagogy volného času. Nepedagogickými pracovníky v dětských domovech jsou účetní, údržbář a kuchařka.

Dětský domov a jeho zaměstnanci mají povinnost zajistit dětem řádnou výchovu a vzdělávání. Snaží se vytvářet takové podmínky, kterými budou podporovat sebedůvěru, rozvoj osobnosti a aktivní zapojení dětí do společnosti.

Výchova se zaměřuje na individualitu dětí a jsou při ní zohledněny právní, pedagogické, psychologické, bezpečnostní a hygienické požadavky. Veškeré požadavky na dítě musí být zváženy s ohledem na věk a potřeby dítěte. (Wikipedie, 2022)

5.1 Typy dětských domovů

V České republice najdeme dva typy dětských domovů. První typ je internátní dětský domov a druhý typ dětského domova je rodinný.

1. Internátní – jde o typ dětského domova určený pro děti s krátkodobým pobytem, kterým se rozumí doba nejvýše dvou let. Po uplynutí této doby a zaniknutím důvodů pro další umístění dítěte v dětském domově se dítě vrátí zpět do rodiny. Dětský domov internátní typu podporuje styk mezi rodiči a dětmi. Ředitel dětského domova má právo umožnit dětem o volných dnech a prázdninách krátkodobé setkání s rodiči, kteří mohou mít na výchově dětí částečný podíl i přesto, že se děti nacházejí mimo domov. Výchovné skupiny v dětském domově vznikají na základě výběru vztahů dětí. Jedná se o výchovnou skupinu, která má 8–15 dětí. O děti ve výchovné skupině pečují dva vychovatelé, z nichž kmenový vychovatel odpovídá za výchovu dětí. Každá skupina má v domě svůj obytný prostor, ve kterém mají děti své osobní věci. Denní režim i způsob výchovy je velice podobný klasickému internátu, podle nějž je také pojmenován. (Ministerstvo školství, 1970)

2. Rodinný – je určen pro trvalý nebo dlouhodobý pobyt dětí. Jsou zde děti od 3 do 18 let (mohou zde být děti až do 26 let do ukončení přípravy na povolání), u nichž se počítá s dlouhodobým pobytem. Dětské domovy rodinného typu mají v co v největší míře uspokojit vývojové potřeby dětí. Hlavním cílem je přiblížit dětem v dětském domově život dětí v rodině a vybudovat trvalé citové vztahy mezi dětmi a vychovateli. Děti bývají rozděleny do rodinných skupin nebo rodinných buněk. Jedna rodinná skupina má většinou 6–8 dětí, různého věku a pohlaví. V jedné rodinné skupině je často více sourozenců, a právě podle této skutečnosti se děti do rodinných skupin rozdělují. Skupina obývá prostor podobný běžnému bytu, v němž najdeme obývací pokoj, kuchyni, sociální zařízení a malé pokoje. Na jednu rodinnou skupinu jsou většinou dva vychovatelé, kteří se s dětmi připravují na potřebné věci do školy a tráví s nimi volný čas. Vychovatelé se snaží dětem co nejvíce nahradit rodiče, jsou dětmi nazýváni jako „teta“ a „strejda“. Děti vychovatelé začleňují do činností týkající se provozu dětského domova, jako jsou domácí práce. V dětském domově najdeme ředitele, sociální pracovníce, zdravotníka a v některých dětských domovech i

psychologa a další personál, který se podílí na provozu dětského domova a snaží se dětem co nejvíce přiblížit život v rodinném prostředí. (Kusý, 2009)

5.2 Výchova dětí v dětském domově

Hlavním úkolem výchovy dětí v dětských domovech je co nejvíce děti připravit na život ve společnosti. Přes všechna úsilí poskytnout dětem v ústavní péči co nejlepší výchovu se však nikdy nemůžeme přiblížit výchově v rodinném prostředí. Tato výchova je i přes veškeré snahy vychovatelů pouhou náhradou, jelikož vychovatelé nemohou děti nikdy uspokojit takovým způsobem, jako v rodinném prostředí. Výchova dětí v dětském domově s sebou může přinášet i různé problémy. (Pochylá, 2007)

Problémy ve výchově v dětských domovech

V dětských domovech často není dítě předáno jednomu určitému vychovateli, a proto tito vychovatelé mají pouze parciální zodpovědnost za výchovu dítěte. Tento problém představuje neustálé střídání vychovatelů a pro dítě je v této situaci velmi obtížné si vytvořit k vychovateli citový vztah, jelikož se vychovatelé velmi často střídají. Další potíží je nedostatek a poměrná chudost podnětů, především v oblasti sociálně-společenských kontaktů ve srovnání s dětmi vychovávanými v rodině. Tyto děti často nemají důvěru v sebe samotných, chybí jim příkladné chování a situace v obvyklé rodině. Velmi podstatným problémem je ukončení ústavní péče ve věku 18 let dítěte, kdy není dítě ještě osobnostně a znalostně vyzrálé. Posléze, po odchodu z ústavní péče, dochází k značnému riziku sociálně patologického chování dětí. (Pochylá, 2007)

Vzdělávání dětí v dětském domově

Vzdělání dětí v dětských domovech je dětem opatřeno stejně jako dětem vychovávaných v rodinách. Základní požadavek představuje to, že každé dítě musí splnit povinnou školní docházku. Poté co dítě ukončí základní školu, se rozhoduje o tom, co by chtělo v životě dělat dál. Děti z dětských domovů mívají sklony v podceňování svých schopností a neví jakou školu by chtěly následně studovat. V mnoha případech je dětem střední škola vybrána, protože nemají striktní představu o své budoucnosti. V tomto případě velmi záleží na odbornosti a vnímavosti vychovatelů, kteří o výběru rozhodují. Vzdelávání dětí je v tomto období jedno z hlavních, jelikož jde o přípravu na budoucí život. Děti mají možnost po ukončení středí školy nadále

studovat a setrvat v dětském domově. V takovém případě musí však být sepsána smlouva o dlouhodobém pobytu. Smlouva zabezpečuje dětem pobyt v dětském domově po veškerou dobu studia až do 26 let. Podle výzkumné zprávy projektu PERSIT děti, které vyrůstají v dětském domově, získávají nižší vzdělání než děti vychovávané v běžných rodinách. Hlavním důvodem je, že vychovatelé posílají děti na učební obory, které jsou v blízkosti dětského domova bez přihlédnutí na zájmy dětí. Výzkum se konal mezi roky 2020 a 2022 a zúčastnilo se ho zhruba 200 respondentů. „Respondenti uváděli, že měli vybraný studijní obor, který je dlouhodobě zajímavý a chtěli se mu věnovat, ale dětský domov jim to neumožnil a museli si udělat výuční list ve škole, která byla nejbližší domovu a do které chodila většina dětí z domova.“ Dalším důvodem, proč děti z dětských domovů dosahují nižšího vzdělání než běžná populace, může být důvod, že jim chybí ocenění od rodičů a mají tak nízkou motivaci studovat dále na rozdíl od dětí, které jsou s původní rodinou v kontaktu. (Mynaříková, 2022)

Psychická deprivace dětí z dětských domovů

Pobyt dětí v dětském domově přináší mnoho úskalí, které děti vnímají nejen během pobytu, ale již po celý zbytek života. Hlavní problém je deprivace, jež vniká při neuspokojení duševních potřeb.

Deprivaci dále Vágnerová (2008, s. 53) popisuje jako „Stav, kdy některá z objektivně významných potřeb, biologických či psychických, není uspokojována v dostatečné míře, přiměřeným způsobem a po dostatečně dlouho.“

Vágnerová (2008) rozděluje deprivaci tímto způsobem:

deprivace v oblasti biologických potřeb – dochází k ohrožení tělesného a duševního zdraví, dále se tento druh deprivace může projevit při strádání jídla nebo spánku

podnětová deprivace – dítěti chybí podněty pro rozvoj

kognitivní deprivace – dítěti schází potřebu učení

citová deprivace – dítě postrádá v oblasti citových vztahů

sociální deprivace – dítě se vyhýbá kontaktu s ostatními lidmi

Vychovatelé chtějí dětem v dětských domovech nahradit náhradní rodinu v co největší míře, nikdy jim nedokáží dát takovou lásku jako matka, jelikož se starají o velký počet

dětí, kterým nemohou věnovat tolik času. Nejvíce děti strádají v oblasti citové a dochází tak k citové deprivaci. Děti potřebují nabýt pocitu bezpečí, přijetí, lásky a pochopení. Naplnění těchto potřeb je velice důležité, jelikož děti v dětských domovech potřebují být stejně uspokojeny jako děti od svých rodičů v běžných rodinách. Dále dochází k deprivaci sociokulturní, děti postrádají dostatečné množství podnětů, které potřebují k patřičnému rozvoji dovedností a schopností. Dětský domov se snaží děti připravit na plnohodnotné začlenění do společnosti. Z důvodů skupinové výchovy však dochází k tomu, že děti nemají takový prostor pro samostatnost a dělá jim velký problém se samostatně rozhodovat a brát odpovědnost za své chování. Citová deprivace se u dětí v dětském domově projevuje tak, že nedokáží ovládat své chování a být empatické k druhým. Adaptace na život ve společnosti je pro děti po opuštění dětského domova velmi těžká, trvá jim dlouho, než se adaptují, anebo v ní selhávají. Často mají děti z dětských domovů problémy v pracovním uplatnění, partnerském životě nebo rodičovství. (Jiráňková, 2022)

5.3 Příčiny umístění dětí do dětského domova

Z mnoha důvodů umístění dětí do dětského domova vyčnívá ten nejdůležitější, a to selhání základních funkcí rodiny. V případě, že rodina nedokáže dítěti zajistit potřebnou výchovu, vzdělání a celkový rozvoj dítěte, je stát povinen dítě odebrat a umístit jej do některého druhu náhradní rodinné péče. Vocilka (1999) ve své knize *Dětské domovy v České republice* popisuje šest hlavních důvodů, ke kterým dochází, pokud rodina selže a dítě musí být umístěno do náhradní rodinné péče.

Alkoholismus a další návykové látky

Alkohol je jeden z nejrozšířenějších a nejoblíbenějších druhů závislosti. Člověk, který je závislý na alkoholu, trpí dlouhotrvajícím onemocněním, jež postihuje osobnost postiženého jedince po stránce psychické i fyzické, ale nejvíce jeho nejbližší, zejména pak rodinné příslušníky. O alkoholismu můžeme mluvit, pokud je jedinec na alkoholu závislý tak, že svým chováním ubližuje jedinci nebo celé společnosti. (Kusý, 2009)

Prostituce

Další příčinou umístění dítěte do některého druhu náhradní rodinné péče je prostituce matky. Mladé matky si prostitucí přivydělávají a řeší tak svojí těžkou finanční situaci.

Většinou se jedná o ženy, kterým chybí funkční rodinné zázemí a ztrácí svoji sebeúctu. Prostituci se snaží vyřešit svou aktuální finanční situaci, díky které si rychle peníze vydělají a zvyknou si na rychlý přínos peněz. Často však také dochází k prostituci z donucení, kdy je velká část výdělku odevzdávána pasákovi, který jen využívá problémů, do kterých se matky dostaly a chce je využít co nejvíce ke svému prospěchu. Děti jsou do dětských domovů umísťovány, pokud odejde matka provozovat prostituci do zahraničí, nebo je prostituce provozována na ulici. Často dochází k tomu, že matka provozuje prostituci přímo ve svém bytě a dítě je toho svědkem, kdy je následně v ohrožení jeho psychický stav i mravní vývoj a potřebuje celkovou péči. (Kusý, 2009)

Zneužívání a týrání dětí

„Za týrání, zneužívání a zanedbávání dítěte považujeme jakékoliv nevhodné, preventabilní, vědomé jednání rodiče, vychovatele anebo jiné osoby vůči dítěti, jež je v dané společnosti nepřijatelné nebo odmítáme a jež poškozuje tělesný, duševní i společenský stav a vývoj dítěte, případně způsobuje jeho smrt.“ (Matějček et al., 1995, s. 24) Velmi často dochází k týrání a zneužívání dětí rodiči, kteří pro ně mají být tou největší oporou.

Rozlišujeme několik druhů týrání:

Tělesné týrání

Matějček a kol. (1995) zmiňují, že za jednu z hlavních možností násilného jednání s dětmi je možné považovat tělesné týrání. Dítě bývá trestáno bitím či tělesnými tresty i za sebemenší prohřešek. Týrající jsou často duševně nemocní, nebo prožívají neúspěch v životě, a v neposlední řadě jsou to lidé závislí na drogách. Studie Vaníčkové a kol. (1994) uvádí, že z 886 dotazovaných dětí ve věku 10–11 let, nikdy nebylo bito 9,2% a více než 2/3 dětí byly bity výjimečně, ale každé páté bylo bito relativně často.

Psychické týrání

Dochází k chování, které má negativní vliv na vývoj osobnosti dítěte. Psychické týrání provází syndrom CAN, které zahrnuje tělesné, duševní nebo sexuální postižení dítěte. Osobnost těch, kteří týrají dítě psychicky, se neliší od osobnosti, jež týrají dítě fyzicky, ale porucha osobnosti není tolik zřetelná.

Sexuální týrání

Rada Evropy roku 1992 pohlavní zneužívání definovala jako „nepatřičné vystavení dítěte pohlavnímu kontaktu, činnosti či chování.“ Dítě je tímto chováním tak zaskočeno, že i přestože není užita hrubá tělesná síla o svém bolesti mlčí, protože se bojí reakce jeho okolí. (Definice CAN podle zdravotní komise Rady Evropy z r.1992, s. 9)

5.3.1 Problémy zneužívaných dětí

Studie realizována na univerzitě Brighama Younga ve Spojených státech zkoumala, jak zvládají děti, které byly v dětství zneužívané, navázat v dospělosti milostný vztah. Z 338 žen a 296 mužů, kteří byli v dětství týráni, se zúčastnili terapeutického sezení, na němž vyplnili dotazník, v kterém byly otázky týkající se sexuálního zneužívání v dětství, kvality vztahů a problémových oblastí ve vztazích. The National Incidence Study IV uvádí, že z celkového počtu dotazovaných bylo 323 lidí v dětství fyzicky týráno a 135 sexuálně zneužíváno. V rámci výzkumu bylo také provedeno několik studií, které zkoumaly zneužívané děti v dětství a jejich následný život v manželství. Studie ukázaly, že jen malé množství lidí, kteří byli zneužívaní v dětství, jsou schopni mít v dospělosti dlouhodobý a plnohodnotný vztah. Výsledky výzkumu dále ukázaly, že fyzické týrání má velmi negativní dopad na celkovou kvalitu vztahů. Závěrem studie poukazuje na to, že je třeba poskytnout týraným a zneužívaným dětem kvalitní péči a snažit se o prevenci. (Larsen et al., 2011)

Zanedbávání

„Zanedbávaným dítětem se míní dítě, jež se ocitá v situaci, kdy je akutně a vážně ohroženo nedostatkem podnětů důležitých k svému zdravému fyzickému i psychickému rozvoji.“ (Matějček et al., 1995, s. 88)

Pokud dochází k tomuto chování, poškozují to tělesný, duševní a sociální status dítěte a u dítěte má za následek syndrom týraného dítěte. Vývoj i výchova dítěte je velice narušena a dítě musí být ihned přemístěno do jiného prostředí.

Nezvládnutá výchova

Rodiče jsou pro děti největším vzorem a autoritou. Předávají dětem své životní zkušenosti a poznatky. Výchova dětí má někdy na děti špatný vliv. Mluvíme o výchově zavrhujeví nebo zanedbávající. Zavrhujeví výchova je taková, kdy rodič shazuje na dítě

své vlastní nedostatky a neúspěchy v životě. Pokud mluvíme o zanedbávající výchově, je dítě rodiči opomíjeno a nedostává od nich dostatečnou pozornost a péči.

Nízká sociální úroveň rodiny

V tomto případě děti nepostrádají lásku a pocit bezpečí, ale rodiče jim nedokáží zajistit základní lidské potřeby. Nedostatečné hmotné zabezpečení může vést k ohrožení fyzického i psychického růstu dítěte. Dále z těchto důvodů může dojít k sociálnímu vyloučení a životu na okraji společnosti.

Trestní činnost

Pokud dojde k trestní činnosti některého z rodičů dítěte, začne být rodina narušena a může se i rozpadnout. V případě, že jeden z rodičů nastoupí do výkonu trestu, nedává svým chováním dítěti dobrý vzor, ale také dítě nese špatně odloučení od rodiče a může po citové stránce trápit. (Kusý, 2009)

6 CÍL VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Cílem bakalářské práce je popsat specifika výchovy a vzdělání dětí z dětského domova a průběh adaptace dětí na mateřskou školu z hlediska předškolních pedagogů a vychovatelů z dětských domovů. Zjistit, jak je realizována výchova a vzdělávání dětí z dětského domova, zda jsou ve výchově a vzdělávání nějaké odlišnosti v porovnání s výchovou dětí v rodinách. Dalším cílem bylo prozkoumat, jak připravují vychovatelé děti z dětských domovů na vstup do mateřské školy. Posledním cílem bylo zjistit, jak se děti z dětského domova začleňují do kolektivu v mateřské škole z pohledu předškolních pedagogů.

Výzkumný problém:

Jak probíhá výchova a vzdělání dětí z dětského domova a jejich adaptace na mateřskou školu v porovnání s dětmi vychovávaných v rodinách z pohledu předškolních pedagogů a vychovatelů?

Výzkumné otázky

1. Jaká specifika vnímají předškolní pedagogové a vychovatelé ve výchově a vzdělávání dětí z dětského domova?
2. S jakými problémy se potýkají předškolní pedagogové a vychovatelé při výchově dětí z dětského domova?
3. Jak se děti z dětského domova začleňují do kolektivu v mateřské škole, jak probíhá adaptace těchto dětí na mateřskou školu z pohledu předškolních pedagogů a vychovatelů?

Konkrétní otázky rozhovoru jsou uvedeny v příloze č. 1.

7 METODIKA

7.1 Kvalitativní výzkumné šetření

Pro výzkumné šetření realizované v rámci bakalářské práce byla použita metoda rozhovoru a dále přímé nestrukturované pozorování. Jedná se o kvalitativní šetření. Výzkumný soubor byl omezen pouze tím, že se muselo jednat o předškolní pedagogy, vychovatele dětských domovů, kteří mají zkušenosti s prací s dětmi z dětského domova. Jednalo se o rozhovory s konkrétními otázkami k tématu – Dítě předškolního věku v dětském domově. Mým cílem bylo realizovat rozhovor s vychovateli a předškolními pedagogy, kteří mají zkušenost s výchovou a vzděláváním dětí předškolního věku. Obsahem rozhovoru bylo celkem osm otevřených otázek týkající se výchovy a vzdělávání předškolních dětí z dětského domova a jejich adaptace na mateřskou školu. Rozhovor byl zahájen mým představením a objasněním, k jakému účelu bude použit. V úvodu byli dále dotazovaní ujištěni, že se jedná o anonymní rozhovor. V první části rozhovoru jsem se ptala na informace o dotazovaných. V druhé části rozhovoru jsem se ptala dotazovaných na průběh výchovy a vzdělávání dětí z dětského domova a případné problémy, s kterými se setkávají. V poslední části rozhovoru jsem se zaměřila na otázky týkající se adaptace dětí z dětského domova na mateřskou školu a podporu jejich adaptace ze strany předškolních pedagogů.

Výzkumný soubor

Rozhovor byl uskutečněn s celkem pěti předškolními pedagogy a pěti vychovateli z dětských domovů. Všech deset participantů, se kterými rozhovor proběhl, mají zkušenosti s dětmi předškolního věku umístěných do dětského domova.

Tabulka 1: Charakteristika výzkumného souboru

Participant	Počet svěřených dětí za pedagogickou praxí	Nejvyšší dovršené vzdělání	Délka pedagogické praxe
Vychovatelka X1	16	Bakalářské	8 let
Vychovatelka X2	8	Bakalářské	4,5 roku
Vychovatelka X3	45	Bakalářské	35 let
Vychovatelka Y	40	Bakalářské	24 let
Vychovatel Z	6	Bakalářské	2 roky
Předškolní pedagog J1	1	Středoškolské	42 let
Předškolní pedagog J2	1	Magisterské	7 let
Předškolní pedagog V1	3	Bakalářské	16 let
Předškolní pedagog V2	5	Bakalářské	5 let
Předškolní pedagog V3	10	Bakalářské	13 let

7.2 Výzkumné metody

Výzkumné šetření bylo realizováno kvalitativním způsobem, jež není založen na velkém počtu zkoumaných případů, ale jejich poznání do hloubky a jeho validita je velmi vysoká. Významný metodolog Creswell (1998, in Hendl, 2008, s. 12) definuje kvalitativní výzkum tímto způsobem: „Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založené na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz,

analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumného šetření a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.“ Výzkumné šetření bylo provedeno pomocí rozhovorů s předškolními pedagogy a vychovateli v dětských domovech, které mají zkušenosti s dětmi předškolního věku. Rozhovor nebo interview je druh výzkumné metody, která pomáhá výzkumníkovi získat nejen fakta, ale i hlouběji porozumět participantovi. Důležité je u rozhovoru navození raportu výzkumníkem. Raport je navázání přátelského vztahu mezi participantem a výzkumníkem a vytvoření otevřené atmosféry. Rozhovory nebyly časově omezeny, záleželo pouze na otevřenosti participantů. Sesbíraná data jsem zpracovala doslovným přepisem rozhovoru. Následně jsem dané údaje rozebrala pomocí kvalitativní metody otevřeného kódování. Otevřené kódování je podle Hendla (2008) proces, při němž výzkumník pročítá přepsané rozhovory a hledá v nich vhodná slova nebo slovní spojení z nichž následně utvoří jednotlivé kategorie, které budou odpovídat na výzkumné otázky, jež byly výzkumníkem stanoveny. Následně jsem jednotlivé kategorie rozdělila do třech okruhů: výchova a vzdělávání dětí z dětského domova, mateřská škola a úspěch ve výchově.

Postup při výzkumném šetření v dětských domovech

Moje návštěva v již zmíněném zařízení začínala mým představením a vysvětlení cíle mé bakalářské práce. Po představení jsem byla seznámena s vychovateli a prostředím daného zařízení, ve kterém děti žijí. Následoval rozhovor s vychovateli, v němž jsme se kromě obecných informací o daném zařízení a jeho fungování zabývali zejména otázkami ohledně výchovy a vzdělávání dětí z dětského domova a jejich adaptaci na mateřskou školu.

8 VÝSLEDKY

8.1 Charakteristika zařízení – dětských domovů, mateřských škol

Charakteristika dětského domova X

Jedná se o dětský domov rodinného typu. Kapacita domova je 32 dětí. Děti společně se svými vychovateli ve čtyřech obývajících čtyři rodinné buňky. Děti jsou v buňkách ubytovány smíšeně, nejsou tříděny ani podle věku ani podle pohlaví. V pokojích bydlí děti po dvou. Do budovy má každá buňka svůj vlastní vchod, obývací pokoj, kuchyňku, ložnice dětí a sociální zázemí.

Děti

V Dětském domově X, mohou být děti a dorost od 3 do 18 let. Pokud po dosažení plnoletosti není ukončena příprava na budoucí povolání, je možnost zůstat v dětském domově nadále. Nejpozději však do 26 let věku.

Zaměstnanci

V dětském domově pracuje celkem osm kmenových vychovatelů, vedoucí vychovatelka a ředitel dětského domova. Dalšími zaměstnanci jsou: hospodářka, ekonomka, sociální pracovníce, uklízečka, kuchařka a údržbář. Vychovatelé se střídají tak, že přes den je vždy jeden vychovatel přiřazen na jeden byt, v tomto případě jsou v dětském domově přes den celkem čtyři vychovatelé. V noci je v dětském domově pouze jeden vychovatel na všechny čtyři byty a jeden vychovatel v pohotovosti.

Aktivita

Děti v dětském domově X mají velmi pestrý program v rámci svého volného času. Děti mají možnost navštěvovat kroužek dílen, kde modelují z hrnčířské hlíny anděly, které poté prodávají na vánočních trzích v Českých Budějovicích. Odměnou jim poté je návštěva bazénu nebo příjemné posezení v pizzerii, kde se všechny děti těší na pizzu. Dále jsou dětmi velmi oblíbené sportovní kroužky, jako je gymnastika, florbal nebo kroužek karate. Většina chlapců je aktivními členy fotbalového týmu. Vedou v rámci svého pobytu skutečně pestrý život. Děti společně se svými vychovateli navštěvují různé muzikály a jiné kulturní akce. V zimě jezdí děti pravidelně na lyžařský výcvik do hor. Každý rok se děti z dětského domova zúčastní celostátní soutěže nejvšestrannější

sportovní dětský domov. Při každoroční akci babí léto se v dětském domově sejdou všechny děti z okolních dětských domovů a společně soutěží. Při volnočasových aktivitách mají děti dále k dispozici sportovní areál a hřiště.

Charakteristika dětského domova Y

V okolí dětského domova nalezneme les, který jej obklopuje. Dětský domov se skládá z jedné větší budovy. Dětský domov zde existuje již od roku 1995, jedná se o soukromý dětský domov. Stejně jako dětský domov X, jde zde o dětský domov rodinného typu, který má kapacitu 18 dětí. Dětský domov Y se snaží dětem přiblížit co nejvíce život v běžné rodině. Není zde žádná švadlena, pradlena ani kuchařka. Jsou zde pouze dvě hlavní vychovatelky, které s dětmi společně vaří a obstarávají i další činnosti. V dětském domově nejsou žádné buňky, je zde jeden velký obývací pokoj a poté pokoje, v kterých jsou sourozenecké skupiny dětí. Dále má dětský domov Y pro děti „startovací“ byt, pro zodpovědné děti od 18 let. Děti si v bytě perou a nakupují potraviny, základní potraviny dostanou z dětského domova. Vždy v sobotu jdou děti do dětského domova na oběd, kde se paní vychovatelky zajímají o to, jak se přes týden měly a přezkouší je z potřebné látky.

Děti

Do dětského domova jsou přijímány děti stejného věkového rozpětí, jak již bylo popsáno výše v dětském domově X.

Zaměstnanci

V dětském domově pracuje pět stálých zaměstnanců, pan ředitel, vedoucí vychovatelka a tři vychovatelé. V dětském domově, jak již bylo zmíněno, není žádný kuchař ani údržbář, vše dělají paní vychovatelky, případně pan ředitel.

Aktivita

Dětský domov je umístěný v přírodě, což pro děti představuje velkou výhodu. Paní vychovatelky společně s panem ředitelem pořádají turistické kurzy, kdy jedou s dětmi na kola, v zimě poté děti mají s panem ředitelem lyžařský kurz. Kvůli špatnému spojení, kdy autobus jezdí pouze dvakrát denně, nemají děti moc kroužků. Chodí však na hasičský a fotbalový kroužek. Dětský domov vlastní velké pozemky, na kterých se

pasou ovce, o které se děti starají a učí se tak lásce k zvířatům. Dále zde nalezneme skleník, kde děti sázejí rajčata, papriky a různé bylinky a učí se tak pečovat o skleník.

Charakteristika dětského domova Z

Dětský domov se nachází v objektu bývalého statku. V těsné blízkosti domova je rybník. Dětský domov funguje od roku 2000, jedná se o soukromý dětský domov. Stejně jako ostatní, již zmíněné dětské domovy, je i tento rodinného typu. Kapacita v soukromém dětském domově Z je 32 dětí. Cílem dětského domova je výchova dětí ve stabilním kolektivu rodinné skupiny tak, aby byly děti připravené na vstup do samostatného života. Děti jsou rozděleny do čtyř rodinných skupin, jejichž základ tvoří sourozenci. Sourozenské vztahy jsou dle možností respektovány i při umístění do pokojů. U každé „rodinky“ se střídají pouze dvě vychovatelky, aby byly vzájemné kontakty co nejméně narušovány.

Děti

Do dětského domova jsou přijímány děti stejného věkového rozpětí, jak již bylo popsáno výše v dětských domovech.

Zaměstnanci

V dětském domově pracuje osm kmenových vychovatelů, vedoucí vychovatelka a ředitel dětského domova. Dalšími zaměstnanci jsou: hospodářka, ekonomka, sociální pracovnice, vedoucí školní jídelny, kuchařka, uklízečka, údržbář.

Aktivita

Dětský domov Z se stejně jako již zmíněné dětské domovy nachází v přírodě nedaleko rybníka a zámku. Děti v dětském domově mají možnost navštěvovat mnoho kroužků, jako je fotbal, gymnastika nebo výtvarné kroužky. Každoročně děti jezdí v zimě s vychovatelem na lyžařský kurz a v létě na týdenní dovolenou. Pro mladistvé dětský domov pořádá víkendové pobyty. Cílem těchto pobytů je posílit sebedůvěru a převzetí odpovědnosti mladistvých za svoje rozhodnutí. Mladým účastníkům je prostřednictvím aktivit umožněno prožít pocit sounáležitosti a uvědomovat si jejich životní hodnoty a postoje. Každoročně dětský domov pořádá také pro děti Mikulášskou a Vánoční besídku.

Charakteristika mateřské školy V

Mateřská škola V se nachází ve městě V. Budova mateřské školy má dva pavilony s pěti třídami. V přízemním pavilonu se nachází 1. třída pro děti 3–4leté, ředitelna, kancelář účetní, vedoucí školní jídelny, školní kuchyně a 2. třída s kapacitou 18 dětí ve věku 4–5 let. V patrovém pavilonu se nachází 3. a 4. třída pro starší děti do 7 let. V budově bývalých jeslí se nachází jedna třída, která je určena pro 2–3leté děti s kapacitou 14 dětí. Celkem má mateřská škola V kapacitu 114 dětí. Cílem školního vzdělávacího programu je podporovat a rozvíjet samostatné, zdravé a sebevědomé děti a přirozenou výchovou umožnit všem dětem celoživotní vzdělávání podle jejich možností, zájmů a potřeb. Dále rozvíjet péči o děti se specifickými vzdělávacími potřebami a děti talentované.

Charakteristika mateřské školy J

Mateřská škola J je umístěna na sídlišti. V blízkosti mateřské školy protéká řeka a rozkládá se přírodní rezervace. Budova mateřské školy má čtyři poschodí, které jsou propojeny spojovací chodbou. V každé budově jsou dvě třídy. Škola má také velkou školní zahradu, která poskytuje dětem celoroční možnost k dostatečnému pohybovému vyžití. Je zaměřena zejména na vytváření podmínek pro rozvoj osobnosti a lidské jedinečnosti každého dítěte v souladu s obecně uznávanými životními a mravními hodnotami. Cílem školního vzdělávacího programu je podněcovat děti k ohleduplnosti, kamarádství, toleranci a respektování druhé osobnosti. Velký důraz je kladen na rozvoj prosociálního chování, na rozvoj komunikačních schopností a na výchovu ke zdraví a zdravému životnímu stylu.

8.2 Výsledky na základě rozhovorů

V této části bakalářské práce jsou představeny vzniklé kategorie na základě rozhovorů s předškolními pedagogy a vychovateli z dětských domovů.

Identické vzdělávání

Všichni vychovatelé se shodují na tom, že výchova a vzdělávání probíhá v dětském domově stejným způsobem jako u dětí v rodinách. S dětmi školního věku napíší vychovatelé potřebné úkoly a společně se připraví na další vyučovací den. Děti si sbalí potřebné věci do školy a v případě, že druhý den píšou nějaký test nebo mají ústní zkoušení je paní vychovatelka z dané látky vyzkouší. S předškolními dětmi vychovatelé trénují různé písničky, básničky a snaží se je co nejvíce připravit na vstup do základní školy. Paní vychovatelka X3 děti připravuje tak, aby uspěly u zápisu, kreslí s nimi postavu člověka a procvičuje i další potřebné věci k zápis stejně jako to dělají rodiče u svých dětí. Předškolní děti z dětského domova X často navštěvují přípravnou třídu. Paní vychovatelka Y se s dětmi připravuje podle vzdělávacího plánu, který si společně s dětmi vytvořila. Pan vychovatel Z se snaží co nejvíce dětem kompenzovat rodinu a přistupovat ke všem dětem individuálně. Se školními dětmi se připravuje na další školní den, případně děti z potřebné látky vyzkouší. Předškolní děti pak připravuje k zápisu. Z tohoto důvodu je podle něj výchova a vzdělávání totožná jako u dětí v běžné rodině. Paní vychovatelka X2 vidí největší rozdíl ve výchově a vzdělávání dětí z dětského domova v tom, že je na jednu vychovatelku více dětí různých věkových skupin a výchova a vzdělávání je pak o to náročnější. Předškolní pedagogové se shodují na tom, že výchova a vzdělávání dětí z dětského domova probíhá v mateřské škole stejným způsobem jako u dětí z rodin běžného typu. Paní učitelky vzdělávají děti dle ŠVP a nedělají mezi dětmi z dětského domova rozdíly. Učitelka z mateřské školy J se snaží děti z dětského domova postupně zapojovat do všech aktivit společně s ostatními dětmi, pokud se však dítě do dané činnosti zapojit nechce, nenutí ho a dá mu možnost, aby si činnost zvolilo samo. Paní učitelky toto tvrzení ještě doplňují: *K dítěti z dětského domova je důležité přistupovat velmi citlivě, taktně se snažit získat si jeho důvěru a ochotu spolupracovat. Začlenit dítě do kolektivu, vychovávat a vzdělávat dítě společně s ostatními dětmi a tím přispívat k celkovému rozvoji jeho osobnosti a sebevědomí.* Paní učitelka V2 s dětmi z dětského domova pracuje velmi individuálně a věnuje jim více

péče. Dále podle ní děti z dětského domova potřebují pozitivní zpětnou vazbu a motivaci. Největší specifika ve výchově a vzdělávání vnímá *tyto: Děti z dětského domova potřebují pocit bezpečí a respektujícího přístupu. Potřebují přijetí bez výjimek.* Paní učitelka V3 klade ve výchově a vzdělávání dětí z dětského domov velký důraz na dodržování pravidel, shoduje se s paní učitelkou V2 v tom, že děti potřebují více individuálního přístupu a větší pozornost.

Jedna vychovatelka

Vychovatelé velké odlišnosti ve výchově a vzdělávání dětí z dětského domova nevidí. Jako velký problém však uvádějí to, že je na jednu vychovatelku velký počet dětí. Nedokáží se dětem věnovat takovým způsobem, jakým by chtěly a nemohou dát dětem ani tolik péče a času jako rodiče. Podle paní vychovatelky X3 je každé dítě jedinečné a potřebuje individuální péči. Výpověď paní vychovatelky X2 ještě poukazuje na velkou odlišnost v tom, že děti z dětského domova nemají velké cíle: *Velkou odlišnost ve výchově a vzdělávání vnímám v tom, že děti z dětského domova nemají skoro žádné cíle a musíte je do všeho více nutit. Když se zeptáte dětí v běžných rodinách, čím chtějí být hned vám bez problémů odpoví. Pro děti z dětských domovů je toto velmi těžké, nevidí do budoucnosti a nedávají si žádné cíle, které mají překonat.*

Specifika dětí z dětského domova

Zásadní odlišnosti ve výchově a vzdělávání dětí z dětského domova v porovnání s dětmi vychovávanými v rodinách vnímá paní učitelka V1 v tom, že děti z dětských domovů jsou zvyklé na dodržování pravidelného režimu a řádu, díky čemuž nemají potíže s režimem a řádem, který je v mateřské škole. Na druhou stranu však tyto děti přicházejí z různého prostředí, mají zafixované mnohdy nevhodné vzorce chování, které je těžké poté odbourat. Paní učitelky v mateřské škole J se setkaly s tím, že děti z dětského domova jsou více uzavřené, nijak výrazně se neprojevují a mají problém s komunikací. Děti se slovně neprojevují v kontaktu s dětmi ani s dospělými. Paní učitelka V2 za největší odlišnosti ve výchově a vzdělávání dětí z dětského domova považuje to, že tyto děti bývají často na nižší mentální a inteligenční úrovni oproti dětem z běžných rodin. Velmi znatelné bývají rozumové schopnosti v pásmu podprůměru. K tomu dodává paní učitelka V3: *Děti z dětského domova vyžadují mnohem více pozornosti, často mají problém se slovní zásobou a chápáním významu*

slov, také jim chybí všeobecný přehled. Často mají větší výchovné problémy než děti z rodin. Neustále zkoušejí hranice, je třeba dbát na větší důslednost.

Rodina

Paní vychovatelky X1, X3 a Y se shodují na tom, že jako velký problém ve vzdělávání dětí vidí právě jejich biologickou rodinu. Výpověď vychovatelky X2 se liší, největší problém ve výchově a vzdělání dětí z dětského domova vidí v povaze dětí, které jsou více výbušné a nedokáží se soustředit. Oproti tomu vychovatelka X3 ve své výpovědi říká, že děti od své rodiny nedostávají žádnou motivaci, a proto učení často nevěnují tolik času, jelikož je pro ně rodina vzor a pokud jim říká, že vzdělání je zbytečné, tak děti nemají žádnou motivaci se učit a posouvat ve vzdělání dále. Paní vychovatelka Y dodává: *Problémy ve vzdělávání vidím hlavně u dětí se specifickými vzdělávacími potřebami, u kterých je vzdělávání velmi složité. Dále je to potom rodina, kdy jsou rodiče dětí často intelektuálně slabší a o vzdělání dětí nemají zájem. Rodiče děti velmi ovlivňují svým chováním, kdy se děti chovají a mluví podle nich často vulgárně. Dále paní vychovatelka říká, že rodiče často nemají vzdělání, cítí, že mají nedostatky, které skrývají za tvrzení o nedůležitosti studia a jeho dehonestaci. Vzdělání pro ně nemá hodnotu, dítě není rodiči motivováno.* Ve studii Maxové (2017) byla hlavním vychovatelům a vedení dětského domova položena otázka „Jaká je podle dětských domovů ideální forma motivace dětí k tomu, aby úspěšně dokončily školu?“ Na tuto otázku odpovědělo 98 % vychovatelů, že ideální forma motivace je individuální přístup, 93 % vychovatelů vidí ideální motivaci ve finanční odměně a 84 % vychovatelů poté vidí motivaci dětí ve finanční podpoře konkrétního dítěte. Paní učitelka V1 považuje za největší problémy ve výchově a vzdělávání hlavně prostředí, ze kterého děti pochází, díky kterému většina dětí zaostává ve všech oblastech vzdělávání. Paní učitelka V2 k problémům ve výchově a vzdělávání dodává: *Děti na sebe strhávají pozornost. Jsou citově deprivovány a z rodin zanedbávány. Bývají buď sociálně hyperaktivní nebo sociálně provokativní. Mívají narušený vývoj kognitivních funkcí. Obvykle nerespektují pravidla chování.*

Samoobslužné činnosti

Vychovatelé připravují děti do mateřské školy tak, aby byly co nejvíce samostatné. Chtějí, aby se děti uměly samy obléct, zavázat si tkaničky, připravit si věci, nebo si odnést jídlo. Dále se paní vychovatelky snaží děti naučit veškeré samoobslužné činnosti a základy slušného chování – pozdravit, poprosit a poděkovat. Paní vychovatelka X2 si s dětmi o mateřské škole více povídá a detailně jim popisuje, jak to v mateřské škole probíhá. V dětském domově Y mají děti rozepsané služby, aby uměly posléze v mateřské škole dobře fungovat a učily se samostatnosti. Pan vychovatel Z se snaží připravit děti na vstup do mateřské školy hlavně tak, aby byly co nejvíce samostatné, dobře ovládaly samoobslužné činnosti a byly empatické k druhým.

Bezproblémové začlenění

Všichni participanté souhlasí s tím, že děti z dětského domova se začleňují do kolektivu mateřské školy ve většině případů bezproblémově. Podle paní vychovatelky X1 je bezproblémové začlenění dětí z dětského domova dáno tím, že jsou zvyklé na větší kolektiv v dětském domově, a proto jim adaptace na mateřskou školu a celkové začlenění do kolektivu nedělá takový problém jako některým dětem v rodinách. Paní vychovatelka X2 však poukazuje na to, že pokud jde více dětí z dětského domova do jedné třídy v mateřské škole, může dojít k tomu, že budou děti více zlobit, jelikož se společně znají delší dobu a jsou si tak v novém prostředí jistější, než kdyby do mateřské školy šlo dítě samo. Paní vychovatelka X3 si během začlenění dětí do kolektivu mateřské školy všímá skutečnosti, že si děti z dětských domovů více uvědomují, že nemají rodiče. Paní vychovatel Y ve své výpovědi říká: *Děti jsou velice sociální, nemají se začleněním problém. Některé děti se však velmi stydí za to, že nemají rodiče a jsou z dětského domova. V tomto případě se snažíme s učiteli dětí domluvit, aby se před ostatními dětmi o tomto nezmiňovali.* Podle vychovatele Y probíhá začlenění dětí z dětského domova do kolektivu mateřské školy bez problémů, velkou roli v začleňování však hraje temperament, kdy například děti romského původu jsou více temperamentní a hůře se tak do kolektivu dětí v mateřské škole začleňují. Všechny paní učitelky se shodují na tom, že začlenění dětí z dětského domova do kolektivu mateřské školy probíhá bez větších problémů a adaptace těchto dětí probíhá dobře. Paní učitelka J2 dodává: *Děti z dětských domovů zapojujeme do kolektivu jako všechny*

nové děti. Snažíme se, aby příchod do nového prostředí byl pro děti co nejlehčí. K tomu dodává ještě paní učitelka V1: Adaptace dětí z dětského domova probíhá bez problémů. Děti dokáží rychle přijmout pravidla a dobře se jim přizpůsobí. S bezproblémovou adaptací dětí z dětského domova souhlasí i paní učitelka V2: Děti se vždy velmi dobře adaptovaly a začleňovaly do kolektivu. Paní učitelka V3 se ve všem s ostatními účastníky shoduje.

Děti z nepříznivých rodin

Účastníci se shodují na faktu, že děti z „nepříznivých“ rodin mají větší problém s adaptací v mateřské škole. Hlavní problém je dle toho, že jsou děti z těchto rodin často více agresivní a děti v mateřské škole se jich bojí, takto tento problém popsala v rozhovoru vychovatelka X2. Dle paní vychovatelky X1 je vše dáno výchovou a děti jsou „zničeny“ z domova. Vychovatelka X3 vidí hlavní problém s adaptací dětí romského původu v tom, že jsou více temperamentní a výbušné. Paní vychovatelka ve své výpovědi říká: *Z 80 % je to genetika. Děti se chovají jako jejich rodiče. Pokud jsou děti delší dobu v rodině přebírají vlastnosti rodičů a chovají se jako oni. Tyto děti si pak nenajdou slušné kamarády a hledají si pouze problémové kamarády, kteří jim rozumí.* K tomu paní vychovatelka Y dodává: *Děti se narodí už s předem určeným geny po rodičích, které je pak ovlivňují po celý život.* Vychovatel Z se s tím, že by děti z nepříznivých rodin měly větší problém v adaptaci na mateřskou školu také setkal: *Děti z těchto rodin si často prožily nějaké trauma, které je velmi ovlivnilo a tyto děti jsou poté nedůvěřivé nebo mají malé sebevědomí, jiné děti jsou zase více agresivní a chtějí na sebe upoutat pozornost.* Podle paní učitelky V1 je velký rozdíl mezi dětmi z nepříznivých rodin, které jsou vychovávány v rodině a dětmi z nepříznivých rodin umístěných v dětských domovech. Pokud se děti z nepříznivých rodin dostanou do dětského domova, mají větší šanci se lépe zapojit do běžného života než ty, které v rodině zůstanou. Děti z dětských domovů chodí do mateřské školy v čistém oblečení, zúčastňují se pořádaných akcí a zapojují se do všech aktivit mateřské školy. Oproti tomu se paní učitelky V2 a V3 nesetkaly s tím, že by děti z nepříznivých rodin měly větší problém s adaptací.

Dokončení studia

Paní vychovatelky považují za největší úspěch ve vzdělání dětí úspěšné dokončení střední školy. Odlišnou odpověď má paní vychovatelka Y, která za svůj největší úspěch považuje to, že se děti po odchodu z dětského domova dokážou bezproblémově začlenit do společnosti a rády se do dětského domova znovu vrací. Další odlišnou odpověď má pan vychovatel Z, který za největší úspěch ve vzdělávání dětí bere jejich nejmenší pokroky, které ve vzdělávání udělají. Podle studie *Mají děti v Česku stejné šance ve vzdělávání?* úspěch dětí z chudého prostředí ve vzdělávání ovlivňuje mateřská škola i bydlení. Analýzy naznačují, že děti z vyloučených lokalit, které navštěvovaly nejméně dva roky mateřskou školu, mají až dvojnásobnou šanci, že budou chodit do standartní základní školy. „Děti z chudého prostředí mají dvakrát až třikrát větší šanci, že budou mít potíže ve škole, pokud se často stěhují nebo bydlí na ubytovnách a v azylových domech.“ (PAQ Research, 2020) Časté stěhování může být pro děti velmi stresující a následně se projevit i na výsledcích ve škole. Život v ubytovnách a azylových domech se váže s rizikem vzniku závislostí nebo kriminality.

Úspěšné začlenění

Všechny paní učitelky z mateřských škol považují za největší úspěch ve výchově a vzdělávání dětí z dětského domova to, že se dítě dokáže úspěšně adaptovat do kolektivu v mateřské škole.

9 DISKUZE A ZÁVĚREČNÉ SHRNUÍ

Výzkumná otázka č. 1: Jaká specifika vnímají předškolní pedagogové a vychovatelé ve výchově a vzdělávání dětí z dětského domova?

Z rozhovorů vyplývá, že výchova a vzdělávání dětí z dětského domova má svá specifika. Předškolní pedagogové poukazují na to, že při výchově a vzdělávání dětí z dětského domova je důležité dětem věnovat více individuálního přístupu a často jim dávat pozitivní zpětnou vazbu. Na to odkazuje ve své knize Niesel & Griebel (2005), v níž popisuje to, že je při výchově a vzdělávání velmi důležité, aby dítě dostávalo dostatek podpory ze strany učitelek a okolí. Největší odlišnost ve výchově a vzdělávání vidí vychovatelé v tom, že se kvůli velkému počtu svěřených dětí nedokáží věnovat každému z dětí individuálně. Oproti jim předškolní pedagogové vnímají jako největší odlišnost v tom, že děti z dětského domova vyžadují mnohem více pozornosti, a často mají větší výchovné problémy než děti z rodin běžného typu. Problémy ve výchově a vzdělávání jsou podle všech vychovatelů způsobeny biologickou rodinou, která děti často ve vzdělávání nepodporuje a celkově děti v tomto směru demotivuje. Ve studii, kterou prováděl nadační fond Terezy Maxové (2017) dětem v dětských domovech nejvíce brání v úspěšném dokončení školy rodinné faktory a způsob výchovy. Ve svém výzkumu objasňuje, že děti nejvíce ve vzdělání omezuje jejich vlastní rodina a způsob, jakým byly vychovávány, a to až v 94 %. Předškolní pedagogové se v tomto shodují s vychovateli a dodávají, že děti z dětského domova na sebe často strhávají větší pozornost, jsou citově deprivovány a zanedbávány z rodin. Příprava dětí z dětského domova na mateřskou školu je podle všech vychovatelů velmi důležitá. Vychovatelé se snaží děti do mateřské školy připravit tak, aby byly co nejvíce samostatné a bez problémů zvládaly veškeré samoobslužné činnosti. Začlenění dětí z dětského domova do kolektivu mateřské školy probíhá podle všech participantů bez větších problémů, jelikož jsou zvyklé na kolektiv dětí z dětského domova. Předškolní pedagogové si všímají při adaptaci dětí z dětského domova toho, že děti navazují přátelské vztahy ve třídě. Všichni vychovatelé se shodují na tom, že děti z nepříznivých rodin mají větší problémy s adaptací v mateřské škole. Vychovatelé vidí problém v adaptaci hlavně v tom, že děti z nepříznivých rodin jsou často více agresivní a temperamentní, což je podle nich dáno tím, že děti v rodině prožily nějaké trauma

nebo přebraly tyto vlastnosti po rodičích. Na to odkazuje studie o vývoji dětí v náhradních formách péči, v níž autoři Ptáček et al. (2011) popisují, že na rozdíl od minulosti, kdy byly děti do náhradní rodinné péče umisťovány hlavně z důvodů úmrtí rodičů, jsou dnes hlavní důvody umístění dětí až z 50 % zneužívání nebo zanedbávání dětí, případně nezvládnutá péče a týrání. Největší úspěch ve výchově a vzdělávání je podle vychovatelů to, když děti úspěšně dokončí školu a vrací se do dětského domova jako „domů“. Předškolní pedagogové považují za největší úspěch ve výchově a vzdělávání to, když se dítě z dětského domova úspěšně začlení do kolektivu a je v mateřské škole spokojené.

Výzkumná otázka č. 2: S jakými problémy se potýkají předškolní pedagogové a vychovatelé při výchově dětí z dětského domova?

V odpovědích na tuto otázku se znovu předškolní pedagogové i vychovatelé shodují. Vychovatelé vidí problémy ve výchově a vzdělávání dětí z dětského domova v rodině, která děti často ve studiu nepodporuje. Předškolní pedagogové vnímají problémy ve výchově a vzdělávání též v rodině, kdy děti přicházejí do mateřské školy často z rodin velmi zanedbané a mají zafixované nevhodné vzorce chování.

Výzkumná otázka č. 3: Jak se děti z dětského domova začleňují do kolektivu v mateřské škole, jak probíhá adaptace těchto dětí na mateřskou školu z pohledu předškolních pedagogů?

I v případě této výzkumné otázky se dotazovaní participanté shodují na tom, že děti z dětských domovů se do kolektivu v mateřské škole začleňují velmi dobře a navazují s ostatními dětmi přátelské vztahy. Adaptace dětí z dětského domova probíhá podle všech participantů bez problémů. Odůvodňují to tím, že jsou děti z dětského domova zvyklé na kolektiv dětí, a proto se začleněním a adaptací na mateřskou školu nemají problém.

Největší problém ve výchově a vzdělávání představuje pro participanty rodina dětí, která je často ve vzdělávání nepodporuje, nebo z ní děti přicházejí zanedbané ve všech oblastech. Děti se do kolektivu začleňují velmi dobře a nemají ani problém s adaptací na mateřskou školu.

ZÁVĚR

Závěrem mé bakalářské práce bych chtěla vyzdvihnout to, že je z mého pohledu tato práce velmi přínosná a obohacující nejen pro mě, ale věřím, že i pro mé okolí. Práce je rozdělena na teoretickou část, kde se v prvních kapitolách snažím do hloubky popsat období předškolního věku a lépe tak porozumět chování a celkového projevu dětí tohoto věku. Další kapitola je o adaptaci, v níž zmiňuji, jaké faktory ovlivňují osobnost dítěte při adaptaci. Uvádím zde nejen faktory vnitřní, kterými jsou dědičné dispozice rodičů, ale i vnější faktory, kde se v pozdějších kapitolách zaměřuji hlavně na výchovu a vzdělávání dětí. Navazující kapitola se týká adaptace dětí na mateřskou školu, kdy se děti poprvé začleňují do kolektivu a částečně odpoutávají od rodičů. Dítě v adaptační fázi prochází několika stádii – od stadia protestů, kdy dítě usilovně pláče, až ke konečnému stadiu odpoutání od matky, kdy se dítě postupně odpoutává od matky a začíná se postupně připoutávat k jiné osobě. Následuje obsáhlá kapitola popisující náhradní výchovnou péči, ve které se zabývám typy ústavní péče a jednotlivě je popisuji. Dále pokračuji kapitolou o náhradní rodinné péče a pěstounské péči, jelikož právě tyto dva druhy náhradní rodinné péče jsou v České republice nejvíce rozšířené. Poslední velkou kapitolou v teoretické části je kapitola o dětském domově, typech dětských domovů, o tom, jak probíhá výchova a vzdělávání dětí v dětském domově a jaké jsou nejčastější příčiny umístění dětí do dětských domovů. V praktické části jsou prezentovány výsledky výzkumného šetření realizovaného kvalitativní metodou, a to metodou rozhovoru s předškolními pedagogy, kteří mají zkušenost s dětmi z dětského domova a vychovateli z dětských domovů. Navštívila jsem osobně tři dětské domovy a dvě mateřské školy. V dětských domovech jsem měla možnost realizovat rozhovor s vychovateli, který se týkal výchovy, vzdělávání a adaptace dětí z dětského domova na mateřskou školu. Všichni vychovatelé i předškolní pedagogové, se kterými jsem se sešla, byli velice milí a ochotní mi odpovědět na veškeré mé otázky. Předškolní pedagogové poukazují na to, že je při výchově a vzdělávání dětí z dětského domova důležité přistupovat k dětem velmi citlivě, individuálně a dát dětem dostatek pozitivní zpětné vazby. Největší problém ve výchově a vzdělávání vidí vychovatelé a učitelé v tom, že mají na starost několik dětí a nedokáží každému věnovat tolik péče, kolik by oni sami chtěli. Předškolní pedagogové oproti vychovatelům vnímají jako největší

problém to, že děti z dětských domovů jsou často citově deprivovány a velmi zanedbány z rodin. Příprava dětí na mateřskou školu je podle vychovatelů velmi důležitá, snaží se děti připravit tak, aby byly co nejvíce samostatné. Děti z dětských domovů se do mateřské školy začleňují bez větších problémů, jelikož jsou zvyklé na kolektiv dětí z dětského domova. Problém s adaptací mají podle participantů děti z nepřizpůsobivých rodin, které jsou často agresivní a nedůvěřivé. Díky bakalářské práci jsem měla možnost poznat nejen vychovatele a předškolní pedagogy, ale i děti v dětských domovech a to, jak se po všech těžkostech dokáží na člověka usmát a předat mu pozitivní energii. To by mělo být pro nás všechny velkou inspirací.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

- Bednářová, J., & Šmardová, V. (2006). *Rozvoj grafomotoriky*. Computer Press.
- Nadace Terezy Maxové (30. Květen 2017). *Problémy ve vzdělávání dětí v dětských domovech*. <https://nadaceterezymaxove.cz/>
- Matějček, Z., Dytrych, Z., & Dunovský, J. (1995). *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Grada.
- Hendl, J. (2008). *Kvalitativní výzkum-Základní teorie, metody a aplikace*. Portál.
- Jiráňková, M. (2020). *Adaptace dětí z dětského domova na mateřskou školu* [Bakalářská práce, Univerzita Hradec Králové].
<https://theses.cz/id/mvp5mm/38644440>
- Kolář, Z. a kol. (2012). *Výkladový slovník z pedagogiky*. Grada.
- Kolektiv autorů. (2018). *Dobry pěstoun- Náhradní rodinná péče v ČR*. Asociace poskytovatelů sociálních služeb ČR.
- Krejčířová, D., & Langmeier, J. (2006). *Vývojová psychologie*. Grada.
- Kusý, D. (2009). *Klady a zápory výchovného procesu v Dětském domově Dagmar očima jeho dětí* [Diplomová práce, Masarykova univerzita].
https://is.muni.cz/th/266550/pedf_m/
- Larsen, C. D., Sandberg, J. G., Harper, J. M., & Bean, R. (2011, říjen). *Účinky zneužívání v dětství na kvalitu vztahů: Genderové rozdíly a klinické důsledky*. <https://aztrauma.org/wp-content/uploads/2018/01/The-Effects-of-Childhood-Abuse-on-Relationship.pdf>
- Lechta, V. (1990). *Logopedické repetitório*. Slovenské pedagogické nakladatelstvo.
- Definice CAN podle zdravotní komise Rady Evropy z r.1992
- Matějček, Z. a kol. (1999). *Náhradní rodinná péče průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Portál.
- Matějček, Z. (2005). *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. Grada.
- Mynaříková, L. (Listopad 2022). *Integrace dětí z dětských domovů do společnosti a jejich adaptace na trhu práce*. <https://148a086fd9.cbaul>

cdnwnd.com/7f330e1aa37f75e3e7ff97f81793e8cd/200000065-
166581665b/souhrnna_vyzkumna_zprava_FINAL2-0.pdf?ph=148a086fd9

Niesel, R., & Griebel, W. (2005). *Poprvé v mateřské škole*. Portál.

PAQ výzkum. (26. října 2020). *Mají děti v Česku stejné šance ve vzdělávání?*
<https://www.nadacecs.cz/data/documents/76/ncs-shrnuti-studie-nerovnosti-fin.pdf>

Paulík, K. (2010). *Psychologie lidské odolnosti*. Garda.

Piaget, J. (1970). *Psychologie dítěte*. SPN- Státní pedagogické nakladatelství.

Pochylá, MT (2009). *Výchova dětí v dětských domovech a jejich příprava pro vstup do reálného světa dospělých* [Bakalářská práce, Masarykova univerzita].
https://is.muni.cz/th/tfbqs/Bakalarska_prace.pdf

Ptáček, R., Kuželová, H., & Čeledová, L. (2011). *Vývoj dětí v náhradních formách péče*. Ministerstvo práce a sociálních věcí.

Koťátková, S. (2008). *Dítě a mateřská škola*. Grada.

Ministerstvo školství (1971). *Dětské domovy, výchovné a diagnostické ústavy*. Ústřední kulturní dům železničářů.

Vágnerová, M. (2000). *Vývojová psychologie, dětství, dospívání stáří*. Portál.

Vágnerová, M. (2005). *Vývojová psychologie I*. Karolinum.

Vágnerová, M. (2008). *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Portál.

Vágnerová, M. (2008). *Vývojová psychologie I*. Karolinum.

Vágnerová, M. (2012). *Vývojová psychologie-dětství a dospívání*. Karolinum.

Vágnerová, M. (2014). *Vývojová psychologie- dětství a dospívání*. Karolinum.

Vančáková, M. (2018). *Virtuální knihovna NRP*. <https://www.knihovnanrp.cz/nahradni-rodinna-pece/system-nahradni-rodinne-pece-v-cr/institucionalni-ustavni-pece-o-dite/>

Vocilka, M. (1999). *Dětské domovy v České republice I*. Aula.

Wikipedie. (18. Duben 2022).

https://cs.wikipedia.org/wiki/D%C4%9Btsk%C3%BD_domov

Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině §§ 1 – 10 ve znění zákona č. 301/2000 Sb. (účinný od 1.7.2001, měnil § 4/1, § 4b/3, § 7/2, § 9) <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/94-63.htm>

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 – Struktura rozhovoru

PŘÍLOHA Č. 1: STRUKTURA ROZHOVORU

Úvodní otázky

Jaká je délka Vaší pedagogické praxe?

Kolik dětí z dětského domova, jste za svou praxi měl/a svěřených?

Jaké je Vaše nejvyšší dovršené vzdělání?

Otázky – rozhovor

Jak probíhá výchova a vzdělávání dětí z dětského domova?

Jaká jsou podle Vás specifika výchovy a vzdělávání dětí z dětského domova v MŠ?

Vidíte ve výchově a vzdělávání dětí z dětského domova nějaké odlišnosti v porovnání s výchovou a vzděláváním dětí v rodinách? Pokud ano, tak jaké?

S jakými problémy jste se při výchově a vzdělávání dětí z dětského domova setkala?

Jakým způsobem připravujete děti z dětských domovů na vstup do mateřské školy?

Jak se děti z dětského domova začleňují do kolektivu v mateřské škole, jak probíhá adaptace těchto dětí na MŠ?

Setkala jste se s tím, že by měly děti z nepříznivých rodin umístěné v dětském domově větší problém s adaptací v mateřské škole? S jakými?

Jaký největší úspěch ve výchově a vzdělávání dětí z dětského domova jste za svou praxi zažil/a?